

T a t i a n a R e z v y k h

Frankowskie wypisy z tekstów Baadera

Słowa kluczowe: *S. Frank, F. Baader, kult, język, zło, soborowość, mistyka*

Dotychczas jednym z mało poznanych tematów w badaniach nad Siemionem Frankiem jest kwestia wpływu na jego twórczość mistyki niemieckiej – Jakuba Böhme, Anioła Ślązaka, Mistrza Eckharta i Franza Baadera. Tradycja niemieckiej mistyki spekulatywnej była znana już Włodzimierzowi Sołowjowowi, o czym jednoznacznie świadczy jego wczesny rękopis *Zasady nauki powszechnej* [*Начала вселенского учения*] (1876), jednakże szersze kręgi czytelników rosyjskich zapoznały się z nią dopiero na początku XX wieku. Böhme i Baader byli wielokrotnie wymieniani w *Filozofii gospodarstwa* [*Философии хозяйства*] (1912) Sergiusza Bułgakowa. W roku 1912 w wydawnictwie Małgorzaty Sabasznikowej – z jej przedmową – ukazały się *Duchowe kazania i rozważania* [*Sermones et Lectiones super Ecclesiastici*] Mistrza Eckharta, po dwóch latach w wydawnictwie „Musaget” [*Μυσαγέτης*, Apollo „przywódca Muz”] została opublikowana *Aurora, czyli wschodząca jutrzienka* [*Aurora, или утренняя заря в восхождении*] Böhme w tłumaczeniu Andrieja Pietrowskiego wraz z przedmową w postaci wiersza Novalisa pt. *Jakub Böhme*, przełożonego przez Wiaczesława Iwanowa, natomiast przekładów Baadera nie było. Jedną z pierwszych wzmianek Franka na temat mistyki niemieckiej możemy znaleźć w jego przedmowie do pracy doktorskiej *Dusza ludzka* (1917), w której pisze, że pomimo wybujałego rozwoju psychologii najlepsze rozważania o duszy można znaleźć w tekstach Platona, Arystotelesa, Plotyna, w „nauce Kabały oraz spokrewnionych z nią ideach Jakuba Böhme, Saint-Martina i Baadera”¹, aczkolwiek w zasadniczym tek-

¹ С.Л. Франк, *Душа человека*, w: *теңге, Предмет знания. Душа человека*, Санкт-Петербург: Наука 1996, s. 422.

ście książki nie są oni wspomniani. Później, na początku berlińskiego okresu życia Franka, ukazały się dwie jego recenzje dotyczące Baadera. Najpierw w czasopiśmie „Put” [Итым]² została opublikowana recenzja wydania społeczno-politycznych prac Baadera *Die Herdflamme*³ z 1925 roku, napisana z inicjatywy samego Franka, o czym świadczy jego list do Mikołaja Bierdiajewa z dnia 28 marca 1926 roku⁴. Druga recenzja, napisana już na życzenie Bierdiajewa⁵, omawiała książkę Fritza Lieba *Franz Baaders Jugendgeschichte*⁶.

Jednak najważniejszym źródłem, świadczącym o zaznajomieniu się Franka z dziełami Baadera, są zeszyty z zapiskami, przechowywane w archiwum Franka na Uniwersytecie Kolumbijskim w Nowym Jorku, pierwszy z nich można datować na lata 1925–1926, a drugi – na lata 1936–1937⁷. Sądząc po pierwszym zeszycie, początkowo Frank streszczał wydane w roku 1924 w Lipsku listy Baadera, następnie *Vorlesungen über speculative Dogmatik (Badania z zakresu dogmatyki spekulatywnej)*. W drugim zeszycie znalazły się konspekty prac Baadera *Über den Urterner, Vorlesungen über eine künftige Theorie des Opfers oder des Cultus. Zugleich als Einleitung und Einladung zu einer neuen mit Erläuterungen versehenen Ausgabe der bedeutendsten Schriften von Jacob Böhme und St. Martin, Über den Begriff des gut- oder positiv- und des nichtgut- oder negativ-gewordenen endlichen Geistes, Über Sinn und Zweck der Verkörperung oder Leibwerdung des Leben, Gedanken aus dem Großen Zusammenhanges des Lebens*. Po lekturze Baadera Frank przystąpił do studiowania *Mysterium magnum (Wielka Tajemnica)* Böhme. Wpływ przeczytanych w latach 1925–1926 dzieł widoczny jest w szkicach, zatytułowanych przez Franka *Filozofia pierwsza [Первая философия]* z lat 1928–1933⁸, bezpośrednio poprzedzających pracę nad niemieckim tekstem książki *Niepojęte [Das Unergründliche]* (1934–1935). Drugi zeszyt był prowa-

² С.Л. Франк, *Новое издание Баадера*, „Путь” 4 (1926), s. 188–189.

³ F. Baader, *Die Herdflamme. Franz von Baaders Schriften zur Gesellschaftsphilosophie. Herausgegeben, eingeleitet und erläutert von Johannes Sauter*, Jena: Gustav Fischer 1925.

⁴ List S. Franka do M. Bierdiajewa z 28.03.1926 r., *Из переписки С.Л. Франка и Н.А. Бердяева (1923–1926)*, „Вопросы философии” 2 (2014), s. 143.

⁵ List M. Bierdiajewa do S. Franka z 11.04.1928(?) r., Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, S.L. Frank Papers, Box 1, folder „Berdiaev, Nikolai Aleksandrovich”.

⁶ С.Л. Франк, *Новая книга о Фр. Баадере. Fritz Lieb. Franz Baaders Jugendgeschichte. München, 1926*, „Путь” 12 (1928), s. 124–126.

⁷ Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, S.L. Frank Papers, Box 15, folder „Тетрадь «Богословие». Выписки из литературы по богословию” i „Мысли о Непостижимом. 1936–1937”.

⁸ С.Л. Франк, *Размышления. Первая философия*, w: М.А. Колеров (ред.), *Исследования по истории русской мысли. Ежегодник за 2016–2017 годы*, Москва: Модест Колеров 2017, s. 39–134.

dzony w trakcie przeredagowania niemieckiej wersji *Niepojętego* (1936–1937). Z wypisanych cytatów i sporządzonych konspektów widać, co interesowało Franka w pracach Baadera w trakcie pisania jego *opus magnum* oraz które z powyższych idei były w mniejszym lub większym stopniu przyswojone przez Franka i włączone do jego systemu. W niniejszym artykule omówimy niektóre fragmenty konspektów z dzieł Baadera poczynionych przez Franka.

W zeszycie z lat 1925–1926 widoczne jest nieoczekiwane dla badacza zainteresowanie Franka filozofią kultu. Baader był jednym z pierwszych myślicieli europejskich, który uczynił kult przedmiotem refleksji filozoficznej, poświęcając mu niewielką pracę *Über das heilige Abendmahl (O Komunii świętej)*. Jej główną myślą jest stwierdzenie, że wszelki posiłek w ogóle zakorzeniony jest w Komunii, zaś Komunia wiąże się z nieobciążonym przez grzech pierworodny spożywaniem posiłku w raju. Poprzez Komunię ludzkość powiązana jest z rajskim stanem, czyli tworzy całościową organiczną jedność (Adam Kadmon). Zaznaczmy, że związek pomiędzy rajskim spożywaniem owoców i Komunią pochodzi co najmniej od św. Jana Damasceńskiego:

Dlatego to powiedział Bóg: „Z wszelkiego drzewa, które jest w ogrodzie, spożywaj pokarm” – jak gdyby mówił, sądzę: Ze wszystkich stworzeń wznos się do mnie, ich Stwórcy, ale jeden tylko owoc z nich zrywaj: Mnie, który jestem prawdziwym życiem. Niech wszystko ci przynosi ten owoc życiodajny i za podstawę swego istnienia obierz uczestnictwo ze Mną. W ten sposób zapewnisz sobie nieśmiertelność⁹.

Według Baadera, cały świat to Ciało Chrystusa, zaś Bóg w dosłownym sensie karmi nas Swoim Ciałem. Bóg-Słowo stał się Ciałem, aby oddać nam Siebie na pożywienie. W Komunii dochodzi do rzeczywistego pojednania mikrokosmosu z makrokosmosem. Pokarm odnoszący się do Eucharystii tym samym symbolizuje włączenie się do makrokosmosu, a więc do Boga. W chwili spożywania posiłku, czyli zewnętrznego posilania się, musimy pamiętać o posiłku wewnętrznym. Wypisane przez Franka słowa odsłaniają tę ideę organicznej jedności Boga i człowieka poprzez kult:

To przyczynia się do ich potępienia [*Verdammiss*], powiada Paweł, bowiem oni nie uznają Ciała Pańskiego itd.¹⁰ – Jeśli bierzecie to słowo w sensie fizjologicznym i rozpatrujecie człowieka jako boski organ wydzielania [*Gottes Secretionsorgan*] w Królestwie dobra i zła, to posiadacie najpoprawniejsze i najobszerniejsze pojęcie Sakramentu¹¹.

⁹ Jan Damasceński, *Wykład wiary prawdziwej*, przeł. B. Wojciechowski, Warszawa: IW PAX 1969, s. 93.

¹⁰ Por. 1 Kor 11, 29: „Kto bowiem spożywa i pije nie zważając na Ciało [Pańskie], wyrok sobie spożywa i pije”.

¹¹ F. Baader, *Briefe an Z. 6 September. 1816*, w: tenże, *Sammtliche Werke*, Bd. 15, Leipzig: Hermann Bethmann 1857, s. 318. Oryginalny tekst Baadera: „Es gereicht ihnen zur Verdammiss,

Poprzez Komunię człowiek staje się organem boskiego organizmu. Sakrament czyni ludzkość jedną całością i w organiczny sposób wiąże ją z Bogiem. Aczkolwiek Frank nie napisał pracy na temat filozofii kultu, w *Filozofii pierwszej* poczynił natomiast ważną uwagę, stwierdzając, iż „kult jest prawdziwą istotą religii”¹².

Baader jako jeden z pierwszych zaczął także zastanawiać się nad ontologicznym sensem słowa jako takiego. Za przedmiot rozważań służyły mu słowa modlitwy. Według Baadera słowo ludzkie ma swe korzenie w słowie Boskim, zaś pośrednikiem pomiędzy nimi jest słowo kultu, modlitwa. Z tego jednak nie wynika, że skoro słowo Boskie to czyn [*deÿctmæue*], to również i ludzkie słowo posiada moc sprawczą. Modlitwa nie jest pustą formalnością, ale – notuje Frank:

Modlitwa *oczywiście, jest czynem [Handeln], ponieważ jest rozmową [Sprechen]*. Ten czyn jest właśnie prawdziwym *tworzeniem [Schöpfen]*. To, czym jest *prასłowo [Urwort]* w wielkim [*Grossen*], tym słowo stworzone jest w małym [*Kleinen*] (i w tym sensie jest *realizacją [Realisiren]*) Boskiej siły oraz warunkiem [*Bedingung*], bez którego w nas samych oraz we wszystkim, co wiąże się z nami, nie może się dokonać *miłująca wola Boga [Liebewille Gottes]*, ale dokonuje się tylko gniewna wola [*Zornwille*], o którą, oczywiście, nie należy prosić¹³.

Tym samym Baader rozpatruje język z punktu widzenia ontologii. Frank nie stworzył własnej filozofii języka, lecz z listu do syna Wiktora z dnia 16 kwietnia 1942 roku wynika, że zamierzał to uczynić: „W mojej głowie już zarysowuje się jeszcze jedna książka – «filozofia słowa» – ostatnia moja filozofia, w której dotarłem, jak czuję, do ostatecznej tajemnicy bytu; jest prawie niemożliwe pisać ją bez książek, ale może przynajmniej coś uda się zdobyć, w każdym razie będę myślał i spisywał swe myśli”¹⁴.

sagt Paulus, damit dass sie nicht unterscheiden den Leib des Herrn etc. – Nehmen Sie dieses Wort im physiologischen Sinne und betrachten Sie den Menschen als Gottes Secretionsorgan im Reich des Guten und Bösen, so haben Sie den richtigsten und ausgedehntesten Begriff des Sacraments” [uwaga tłum.].

¹² С.Л. Франк, *Размышления. Первая философия*, dz. cyt., s. 56.

¹³ F. Baader, *Briefe an Z. 3 März. 1816*, w: tenże, *Sammtliche Werke*, Bd. 15, s. 310–311.

¹⁴ Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, S.L. Frank Papers, Box 4, folder „Viktor Semenovich Frank”. Oryginalny tekst Baadera: „Beten ganz sicher Handeln ist, weil es Sprechen ist. Dieses Handeln ist nemlich ein wahres Schöpfen. Was nemlich das Urwort im Grossen, das thut das creatfirliche Wort im Kleinen (und insofern ein Realisiren) der göttlichen Kraft, und die Bedingung, ohne die in uns und an allem mit uns Zusammenhängenden der Liebewille Gottes nicht geschehen kann, sondern nur sein Zornwille geschieht, um den wir freilich nicht zu bitten brauchen” [uwaga tłumacza].

Zatem, według Baadera, Komunia jest drogą pojednania z Bogiem. Ta myśl z kolei wprost łączy się z dogmatem Wcielenia, czyli z Objawieniem. Baader w duchu teozofii rozpatruje stworzenie jako coś koniecznego, jako przedłużenie życia wewnątrzboskiego, czyli traktuje stworzenie jako zrodzenie. Samo pragnienie Trójcy odsłonięcia się, zostania wyobrażoną [вообразиться] filozof wiąże ze stworzeniem. Tym zwierciadłem, w które wpatruje się Trójca, jest Sofia. Stworzenie to niejako wyprowadzanie na zewnątrz tego, co wewnętrzne, wy-obrażenie, czyli wcielenie wewnętrznej treści w zewnętrznym obrazie. Frankowi bliska jest idea rozumienia stworzenia jako samoobjawienia, jako zrodzenia, stąd filozof spisuje po rosyjsku słowa z listu Baadera do Christine von Stransky z roku 1838:

Objawienie: 1) Objawienie jest zbieżne ze zrodzeniem, jest ono obustronne i jest objawieniem tego, co wyższe, zstępujące i wznoszące, i tego, co niższe, wznoszonego (to samo zachodzi w samoobjawieniu!). To, co wyższe, z natury niedostępne dla tego, co niższe, przeniknęło weń, usuwa własną niedostępność, aby w swoim wznoszeniu niższe dostąpiło wyższego. [Zachodzi] ten sam proces, który [ma miejsce] w przekształceniu, asymilacji, żywieniu. Odnosząc to do objawienia Stwórcy w stworzeniu, odsłania {tak!} najgłębszą tajemnicę chrześcijaństwa: objawienie jest możliwe jedynie poprzez wzajemne odrodzenie – Stwórca dołącza stworzenie do swojej stwórczej natury i sam dołącza się do natury stworzonej, bez podzielenia i bez rozłączania¹⁵.

W *Filozofii pierwszej* oraz w *Niepojętym* Frank będzie rozwijał koncepcję stworzenia jako zrodzenia, podkreślając nie różnicę pomiędzy światem a Bogiem, lecz ich pokrewieństwo. I tak w trakcie pisania *Niepojętego*, powołując się na Mistrza Eckharta, Frank niejednokrotnie używa tego samego czasownika, co i Baader – „wydobywać” [*hervorbringen*], czyli niejako „rodzić”: pisze o absolutnej jedności, „która, aczkolwiek ugruntowuje, niejako rodzi z siebie wielość wszystkiego, ale sama, właśnie w *charakterze* czystej jedności, przewyższa wszelką wielorakość”¹⁶ oraz: „Bóstwo jednak, w charakterze prairódła lub prapoczątku *całej realności*, w ostatecznym rozrachunku nie może być oddzielone od całej pozostałej realności, jego istota bowiem polega właśnie na zrodzeniu i uzasadnieniu tej ostatniej”¹⁷. Z tego powodu Frank zaznacza w swoim konspieckie te fragmenty z Baadera, w których Bóg i świat w sposób maksymalny zbliżają się do siebie: stworzenie utożsamia się z Wcieleniem, zaś człowiek – ze stworzonym [*творным*] Bogiem.

¹⁵ Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, S.L. Frank Papers, Box 15, folder „Тетрадь «Богословие». Выписки из литературы по богословию”.

¹⁶ S.L. Frank, *Niepojęte. Ontologiczny wstęp do filozofii religii*, przeł. T. Obolevitch, Tarnów: Biblos 2007, s. 106.

¹⁷ Tamże, s. 249.

Już samo stworzenie jest w pewnym sensie wcieleniem Boga: Bóg z niebytu tworzy poprzez Syna, czyli utrwalając [*отпечатлевая*] w Nim byt, Słowo-Syna; następnie (nie w sensie temporalnym!) Sam (niezależnie od upadku człowieka) wstępuje w ten stworzony byt, aby przeobstwić [*обожить*] stworzenie i w ten sposób wypełnić Sobą cały byt. Człowiek to stworzony [*тварный*] bóg i musi poprzez odrzucanie niebytu pojednać się z Bogiem¹⁸.

W ten sposób, zeszyty z notatkami Franka pozwalają mówić o wpływie koncepcji stworzenia Baadera na koncepcję stworzenia Franka.

Oczywiście wpływ na Franka miała też koncepcja Baadera na temat zła i upadku. Przede wszystkim Frank solidaryzuje się z ideą Baadera o dwóch upadkach. Według Baadera, pierwszy i prawdziwy upadek dotyczył niektórych aniołów, zaś upadek człowieka był już wtórny. Ale nawet upadek aniołów musiał posiadać swoją przyczynę poza bytowaniem anielskim. Jeśli bowiem będziemy uważać zło jedynie za skutek odpadnięcia od Boga, będzie ono miało charakter niebytu. Jednak zło nie jest jedynie brakiem dobra, ono posiada złą moc. Zatem nie można go sprowadzać do braku dobra. W związku z tym w zeszyty z lat 1925–1926 Frank pisze:

Baader (*Vorlesungen über speculative Dogmatik*, s. 146–147) słusznie wskazuje, że w idei spekulatywnie pojmanego zła zawarta jest sprzeczność, bowiem to oznaczałoby wyprowadzanie go z Pierwszej zasady, z Boga, czyli Dobra. – *Hiatus irrationalis* jest tu w pewnym miejscu nieuniknione. Ale i tu należy próbować przemyśleć to do końca. Tradycyjne łatwe wyjaśnienie – zło jako skutek wolnej woli człowieka – jest powierzchowne, skoro bowiem wolna wola może wybrać zło, to zło musi istnieć już wcześniej. W tym sensie całkiem słuszną jest nauka Baadera o tym, że upadek człowieka poprzedzony jest przez upadek anioła, obecność Lucyfera. – Zło jako niebyt (Grzegorz z Nyssy i inni) także jest wyjaśnieniem niewystarczającym. W rzeczy samej zło opiera się na niebycie, bowiem polega na oderwaniu od Boga jako jedyne prawdziwego bytu; ale zarazem jest ono także rzeczywiste, posiada pewną pozytywną (choć i urojoną, niemożliwą do zrealizowania) treść. 1) Spróbujmy określić przede wszystkim pierwotne, przedludzkie, kosmiczne zło. Ze stworzenia wynika *potencjalność* wszystkiego, co jest stworzone, jego niegotowość, zawieszenie [*висение*] nad otchłanią „nie”. Stworzenie jest utrzymywane w istnieniu tylko dzięki Synowi, prawdziwemu Tak, mocy aktualizacji. Irracjonalny fakt pierwotnego zła polega na potencjalności, która została skierowana na samą siebie i wyobraziła sobie siebie samą jako samowystarczającą [*самодовлеющей*]. Skutkiem tego są chaos, wrzenie, taniałeczne dążenie – duch samoafirmacji, zabójstwa, pożeranie (namiętność płciowa jako rodzaj zabójstwa i pożerania), które są istotą diabelstwa (gniew Boży). – 2) *Ludzkie (moralne) zło*. Człowiek, jak każda istota, trzyma się i oddycha tylko Bogiem. Do tego potrzebne jest napięcie dążenia ku Bogu, kiedy tylko to napięcie słabnie, człowieka opanowuje zła

¹⁸ Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, S.L. Frank Papers, Box 15: folder „Тетрадь «Богословие». Выписки из литературы по богословию”.

siła. Analogia: ściśnij tchawicę, poluzuj napływ powietrza do płuc – i ten negatywny fakt spowoduje pozytywne zjawisko asfiksji, zatrucia krwi¹⁹.

W przytoczonym fragmencie na uwagę zasługują cztery aspekty. Po pierwsze, obecność zła wiąże się z zasadą „gniewu” na Boga. Po drugie, zasada ta aktualizuje się w bycie stworzonym. Po trzecie, ludzkie zło jest wtórne w stosunku do zła wywołanego przez niektórych aniołów. Po czwarte, ludzkie zło powstaje wówczas, gdy słabnie napięcie w jego dążeniu do Boga.

W zeszycie z lat 1936–1937 Frank znowu powraca do tego tematu.

Nawiązując do Böhme, Baader uczy: zło jest pozytywną siłą, nie zaś tylko brakiem dobra. – Nie można w sposób spekulatywny udowodnić konieczności zła, bowiem oznaczałoby to wyprowadzenie go z Boga; ale można pokazać możliwość zła. – Bóg stworzył stworzenie ani dobrym, ani złym, lecz tak, że ze względu na swój stworzony charakter powinno było dzięki własnemu wysiłkowi utwierdzić siebie w Bogu, w pewnej pierwszej ofercie (w odróżnieniu od ofiary drugiej, po upadku). Nie uczyniwszy tego, ono [stworzenie] odpadło od Boga, wypadło z centrum Boga i utraciło swe własne centrum; stąd jego wrzenie, samoobracanie (wąż gryzący własny ogon). Zło nie ma charakteru substancjalnego, ono nie jest, ale tylko bezskutecznie wysiła się, aby być; w stosunku do bycia ma ono charakter pasożytniczy.

To zakłada, że także sam Bóg nie jest czystym „światłem”. Baader uczy, naśladując Böhme, że światło rodzi się z błyskawicy jako ojca światła (*der Blitz als der Vater des Lichts*)²⁰. Absurdem byłoby dopuszczać możliwość czystego (kojącego) światła bez rozdzielającego ognia.

To oznacza, że również pojęcie dobra w sensie dobra moralnego, jako pojęcie abstrakcyjne, nie dotyczy w sposób precyzyjny Boga²¹.

W ostateczności, w ślad za Baaderem, Frank już w *Filozofii pierwszej* sprowadza zło do dwóch zasad w Bogu: „Jak może na przykład Bóg, działający w czystym impulsie twórczego wyczynu, działać również we wściekłym gniewie, w destrukcyjności zgrozy oraz dzikim chaosie pożądliwości i chuci [вождедения и сладострастия]?”²². Także później, w *Niepojętym*, Frank rozwija temat Boga jako ciemnej, strasznej „otchłani” (kalka z terminu *Abgrund* u Baadera), która może nas pochłoniąć.

¹⁹ Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, S.L. Frank Papers, Box 15, folder „Тетрадь «Богословие». Выписки из литературы по богословию”.

²⁰ Por. F. Baader, *Über den Blitz als Vater des Lichtes. Aus einem Schreiben an den geheimen Hofrath Jung (1815)*, w: tenże, *Sammtliche Werke*, Bd. 2, Leipzig: Hermann Bethmann 1851, s. 27–46.

²¹ Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, S.L. Frank Papers, Box 15, folder „Мысли о Непостижимом. 1936–1937”.

²² С.Л. Франк, *Размышления. Первая философия*, dz. cyt., s. 27.

Jednak Franka interesują też inne aspekty problemu zła. Przypomnijmy, że Baader tłumaczy zło jako skutek osłabienia więzi człowieka z Bogiem. To osłabienie więzi wynikało stąd, że pierwotna, prosta, rajska jedność była nieskalana i dlatego nie jest ona tożsama z jednością człowieka z Bogiem, odzyskaną na końcu dziejów. Dzięki pomocy Bożej ludzkość otrzymuje możliwość uzyskania trwałej jedności, będzie to jednak zapośredniczona jedność. Idea nieskalaności pierwotnej więzi człowieka i Boga wywołała u Franka głębokie zainteresowanie, toteż rosyjski filozof notuje kilka cytatów z Baadera na ten temat. Frank cytuje list Baadera z dnia 28 lutego 1831 roku do księcia Konstantego von Löwenstein-Wertheima:

Dopiero teraz odbywa się prawdziwe uwolnienie [*Befreiung*] człowieka od Boga, siebie samego, innego i przyrody, które powoduje nie ich oddzielenie od siebie, ale ścisłą, wzajemną, organiczną i sakramentalną więź, bowiem miłość solidarnie wiąże nie tylko działania kochających [*Liebenden*], ale sam ich byt [*Sein*] oraz istotę [*Wesen*], podobnie jak, z drugiej strony, nienawiść nie popuszcza tak długo, aż dokona pęknięcia [*Riss*] w bycie. I to jest właśnie liberalizm [*Liberalismus*] Boga, Ewangelii oraz Kościoła, którego nie można wystarcząco nauczać w kazaniach z ambon²³.

Bóg daje człowiekowi możliwość swobodnego przyjścia do Niego. Druga jedność przeszła przez ciężkie próby życia w grzechu, właśnie dlatego jest tak trwała; obecnie człowiek wchodzi w ścisłą więź z Bogiem. W związku z powyższym Frank zapisuje w swoim konspekcie z lat 20.:

Odwrotnie, bezpośrednie uzasadnienie [*основанность*], będąc negatywne, powinno się różnić od uzasadnienia zapośredniczonego, poprzez zniesienie realizującego się, rozczłonkującego uzasadnienia [moimi słowami – sprzeczność tylko rozdziera, środek pomiędzy nimi to 0; ale poprzez przekroczenie 0 powstaje trzecia zasada, która jest odniesieniem do prawdziwego centrum]. Podstawowa prawda wiary chrześcijańskiej polega na rozróżnieniu pomiędzy prostą nabytą naturą stworzenia i poprzez zrodzenie zdobywanego przez nią Bogosynostwa jako podwójnego uzasadnienia (podstawy)²⁴.

²³ F. Baader, *Briefe an Fürsten Const<antin> v. Löwenstein-Wertheim*. 24. Februar. 1831, w: tenże, *Sammtliche Werke*, Bd. 15, s. 469. Oryginalny tekst Baadera: „Und nun erst tritt die wahrhafte Befreiung des Menschen von Gott, sich, Andern und von der Natur ein, welche nicht ihre Ablösung, sondern ihre innige, wechselseitige, organische und sacramentale Verbindung bewirkt, indem die Liebe nicht bloss die Action der Liebenden solidarisch verbindet, sondern ihr Sein und Wesen selber, so wie andererseits ja auch der Hass nicht ablässt, bis der Riss im Sein vollendet ist. Und dieses ist der Liberalismus Gottes, des Evangeliums und der Kirche, der nicht oft und laut genug von Kathedern wie Kanzeln gelehrt werden kann” [uwaga tłumacza].

²⁴ Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, S.L. Frank Papers, Box 15, folder „Тетрадь «Богословие». Выписки из литературы по богословию”.

To oznacza, że dla Franka odpadnięcie człowieka od Boga było potrzebne do uzyskania Bogosynostwa i zbawienia. Podobne rozróżnienie bezpośredniego – pierwotnego – oraz uzyskanego Bogosynostwa oznacza, że Frankowi była obca idea końca historii jako powszechnej odnowy pierwotnego rajskiego stanu stworzenia, jak to miało miejsce u Sołowjowa.

Jeszcze jednym tematem łączącym Franka z Baaderem jest zagadnienie soborowej jedności ludzi – „my”. Ta koncepcja pojawia się u Franka w szeregu artykułów pochodzących z połowy lat 20. i otrzymuje pełny wyraz w książce *Duchowe podstawy społeczeństwa* (1930). Według Franka „ja” to zasada wolności i pierwsza forma samoobjawienia absolutnego bytu, ale „ja” istnieje tylko w relacji z innym „ja”, czyli w relacji do „ty”. Ich jedność – „my” – także jest pierwotną zasadą, jak samo „ja”. „Ja”, „ty” oraz „my” to formy, poprzez które Bóg objawia się człowiekowi. To oznacza, że wielość indywidualiów istnieje tylko na tle jedności, zaś jedność zawsze przejawia się w wielości. Jedność „my” realizuje się w rodzinie, społeczeństwie, Kościele. Innymi słowy, Bóg jest dla nas „Ty”, a to oznacza, że „doznanie swej wewnętrznej ojczyzny lub rodzimego gruntu w «my» już *samo z siebie jest religijne*, jest objawieniem Bóstwa”²⁵. A więc z pewnością Franka można zaliczyć do tradycji filozofii dialogu (Ferdynand Ebner, Franz Rosenzweig, Martin Buber, Emmanuel Levinas).

Jednym z poprzedników filozofii dialogu był właśnie Baader. Podczas pracy nad *Duchowymi podstawami społeczeństwa*, w zeszycie z lat 1925–1926, Frank zapisuje słowa Baadera z listu do Emilii Linder z roku 1831:

Ponieważ w duszy i w duchu posiadają (jako że uzyskują) tylko to, co dają, to dawca [Geber] tyle samo zawdzięcza odbiorcy [Empfänger], ile tamten – jemu, czyli obaj dziękują Bogu, który zarówno w dawcy, jak i w odbiorcy jest jeden i ten sam. W tej błogosławionej wiedzy [Erkenntniss], że jest jednym i tym samym ten, który w nas daje i otrzymuje, ten, który w nas szuka i odnajduje, który w nas, poprzez nas słyszy i prosi, który jest światłem i okiem, w tej błogosławionej świadomości – stwierdzam – rozpuszcza się abstrakcyjne, biedne Ja oraz Ty lub Nie-Ja w bogatym i samowystarczającym My, o którym to „My” nasi żałośni racjoniści, niepodległościowcy [Independenter] i republikanie, podobnie jak nie zgadzający się z nimi supra-naturaliści, serwiliści [Servilen] oraz rojaliści, tak mało wiedzą i chcą wiedzieć, pomimo tego, że Sam Bóg, który stał się człowiekiem, pojednał się z nami w My i oczekuje od nas Swojej wolności (niejako pełnej szczęśliwości Swojego istnienia), podobnie jak my sami spodziewamy się [otrzymać] naszą wolność od Niego!²⁶

²⁵ S.L. Frank, *Niepojęte*, dz. cyt., s. 253.

²⁶ F. Baader, *Sammliche Werke*, Bd. 15, s. 476. Oryginalny tekst Baadera: „Man hat, ja man gewinnt im Gemüth und Geist nur, was man gibt, und der Geber ist darum so viel Dank dem Empfänger schuldig, als dieser Jenem, d.b. beide danken Gott, der im Geber wie im Empfänger der selbe ist. In dieser seligen Erkenntniss, dass es Einer und Derselbe ist, der in uns gibt und nimmt, der in uns sucht und findet, der in uns, durch und mit uns erhört und

Być może Baader był jednym z pierwszych, który jedność Boga i człowieka, oraz konsekwentnie także jedność ludzkości, zinterpretował za pomocą kategorii „my”, a Frank odnalazł u niemieckiego filozofa potwierdzenie swoich własnych pomysłów.

Konspekty z Baadera, sporządzone przez Franka w latach 20. i 30., świadczą nie tylko o bezpośrednim wpływie niemieckiego mistyka. Pomagają one zrozumieć, dlaczego Frank uważał, iż Niemcy są krajem najbardziej spokrewnionym z Rosją, o czym mówił w swoich wykładach, wygłoszonych dla niemieckojęzycznych słuchaczy BBC w czerwcu 1946 roku. Czwarty wykład, zatytułowany *Europa żywa. Niemcy pomiędzy Zachodem a Wschodem*, był specjalnie poświęcony duchowemu związkom pomiędzy Rosją a Niemcami. W nim Frank stwierdzał:

Właściwie rosyjskie myślenie przebudziło się pod wpływem niemieckiego idealizmu, w tym pod wpływem Schellinga oraz Hegla. Jednakże idealizm niemiecki w swoim duchowym jądrze nie jest niczym innym jak nową formą wyrażenia starej niemieckiej mistyki. (...) Schellingowska mistyka Jakuba Böhmego oraz Anioła Ślązaka – podobnie jak i religijna filozofia Baadera – jest duchowo spokrewniona z chrześcijaństwem wschodnim²⁷.

Frank przypuszczał, że mistyka Eckharta i Böhmego, wywodząca się z mistyki przeobóstwienia wschodniej patrystyki, była przyjęta przez Baadera i Schellinga, a poprzez nich stała się znana w filozofii rosyjskiej XIX i XX wieku i wywarła wpływ na tę ostatnią. Właśnie dlatego mistyka niemiecka okazała się dla Franka jednym z pomostów kulturowych pomiędzy chrześcijaństwem wschodnim a zachodnim, czyli pomiędzy Rosją a Europą.

Przełożył Roman Turowski

bittet, der das Licht und das Auge ist, in dieser seligen Erkenntniss, sage ich, löset sich das abstracte, arme Ich und Du oder Nicht ich in das reiche und sich genügende Wir auf, von welchem «Wir» unsere schlechten Rationalisten, Independenten und Republikaner eben so wenig wissen und wissen wollen, als die ihnen gegen über stehenden gleich schlechten Supranaturalisten, Servilen und Royalisten, obschon Gott Selber, indem Er Mensch geworden, mit uns in ein Wir zusammenging, und Seine Freiheit (gleichsam den Vollgenuss seines Daseins) von uns erwartet, wie wir unsere Freiheit von Ihm!” [uwaga tłumacza].

²⁷ Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, S.L. Frank Papers, Box 12, folder „Lebendiges Abendland. Deutschland zwischen West und Ost”.

Bibliografia

- Baader F. (1851), *Über den Blitz als Vater des Lichtes. Aus einem Schreiben an den geheimen Hofrath Jung (1815)*, w: tenże, *Sammtliche Werke*, Bd. 2, Leipzig: Hermann Bethmann.
- Baader F. (1857), *Sammtliche Werke*, Bd. 15, Leipzig: Hermann Bethmann.
- Baader F. (1925), *Die Herdflamme. Franz von Baaders Schriften zur Gesellschaftsphilosophie*, Herausgegeben, eingeleitet und erläutert von Johannes Sauter, Jena: Gustav Fischer.
- Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, S.L. Frank Papers, Box 1, folder „Berdiaev, Nikolai Aleksandrovich”.
- Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, S.L. Frank Papers, Box 4, folder „Viktor Semenovich Frank”.
- Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, S.L. Frank Papers, Box 12, folder „Lebendiges Abendland. Deutschland zwischen West und Ost”.
- Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, S.L. Frank Papers, Box 15, folder „Мысли о Непостижимом. 1936–1937”.
- Bakhmeteff Archive of Russian and East European History and Culture, Rare Book & Manuscript Library, Columbia University, New York, S.L. Frank Papers, Box 15, folder „Тетрадь «Богословие». Выписки из литературы по богословию”.
- Франк С.Л. (1926), *Новое издание Баадера*, „Путь” 4.
- Франк С.Л. (1928), *Новая книга о Фр. Баадере. Fritz Lieb. Franz Baaders Jugendgeschichte*, München, 1926, „Путь” 12.
- Франк С.Л. (1996), *Душа человека*, w: tenże, *Предмет знания. Душа человека*, Санкт-Петербург: Наука.
- Frank S.L. (2007), *Niepojęte. Ontologiczny wstęp do filozofii religii*, przeł. T. Obolovitch, Tarnów: Biblos.
- Франк С.Л. (2017), *Размышления. Первая философия*, w: М.А. Колеров (ред.), *Исследования по истории русской мысли: Ежегодник за 2016–2017 годы*, Москва: Модест Колеров.
- Франк С.Л., Бердяев Н.А. (2014), *Из переписки С.Л. Франка и Н.А. Бердяева (1923–1926)*, „Вопросы философии” 2.
- Jan Damascęski (1969), *Wykład wiary prawdziwej*, przeł. B. Wojciechowski, Warszawa: IW PAX.

Streszczenie

Artykuł jest poświęcony analizie konspektów dzieł Franza Baadera (1765–1841), sporządzonych przez Siemiona Franka w latach 1920–1930. Konspekty są przechowywane w archiwum Bachmetiewa w Uniwersytecie Kolumbijskim i odzwierciedlają problemy filozoficzne, które nurtowały Franka w okresie ich sporządzania. W konspektach poruszono kilka filozoficzno-teologicznych tematów: filozofia kultu, filozofia języka, problem zła, zagadnienie soborowości. W artykule zostały także przeanalizowane poglądy Franka na rolę mistyki niemieckiej w filozofii rosyjskiej, a w szczególności wpływ idei Baadera na filozoficzny model późnej myśli Franka.